

Skolehistorisk materiale i de offentlige arkiver

En oversigt

Af HARALD JØRGENSEN

Landsarkivar, dr. phil. *Harald Jørgensen* redegør for, hvad der findes af skolehistorisk kildemateriale i rigsarkivet og landsarkiverne. Med hensyn til landsarkivernes materiale benyttes udelukkende eksempler fra det sjællandske landsarkivs område. Artiklen giver desuden oplysninger om hjælpemidler, der kan være nyttige for den, der ønsker at udforske et emne inden for skolehistorien.

Som introduktion til en redegørelse for det skolehistoriske materiale, man kan vente at finde i de offentlige arkiver, kan det være nyttigt at give en kort oversigt over skolehistorien i perioden indtil de store skole-reformer i 1930'erne.

Den ældste skole i Danmark er latinskolen, der har rødder tilbage i den katolske middelalder. Ved kirkeordinansen af 1537 blev denne skole en luthersk skole, men nu som før tog den først og fremmest sigte på uddannelsen af præster. Skolens lærere var i vid udstrækning gejstlige personer, og disciplene tog del i gudstjenesten ved at besørge sangopvartning og løbedegnetjeneste. Undervisningsfagene var fortrinsvis latin og religion. I løbet af 1600-tallet gennemførtes visse reformer, men størst betydning fik skolereformen af 1739. Ved den lejlighed nedlagdes en lang række latinskoler i de små byer, og man samlede undervisningen i større skoler. I 1775 gennemtvang Ove Høegh-Guldberg, at undervisning i modersmålet fik større plads i latinskolen, og i 1805 ændredes undervisningen radikalt, idet man nu lagde vægt på almindannelsen, bygget på kendskab til græsk og latinsk litteratur. 1850 gennemførte Madvig, at skolen også optog undervisning i moderne sprog og i de såkaldte realfag, og i 1871 gennemførte kultusminister C. C. Hall den første linedeling, idet man fik en sproglig-historisk linie og en matematisk-naturvidenskabelig linie. I hele denne periode var latinskolen at betragte som en forskole til en videre uddannelse som embedsmand i statens tjeneste. Heri skete først en ændring ved skolereformen af 1903, hvorved man oprettede den såkaldte højere almenskole. Samtidig indførtes den nysproglige linie ved siden af den gammelsproglige.

De fleste lærde skoler var statsinstitutioner, men med årene fik man også, fortrinsvis i København, en række private skoler, der kunne

dimittere til universitetet. Til de ældste skoler inden for denne gruppe hører Borgerdydsskolen på Christianshavn. Navnlig i sidste halvdel af 1800-tallet oprettedes i København en række sådanne private skoler af forskellige frisindede og særprægede pædagoger, f. eks. Hauch, Schneekloth og Slomann.

Ved siden af latinskolerne havde man i de fleste større købstæder fra 1500-tallet eller i hvert fald fra 1600-tallet de såkaldte danske skoler. Der kunne godt være flere skoler i samme by, og de kaldtes undertiden også skrive- og regneskoler eller blot skriveskoler. Hovedfagene var skrivning og regning, men også læsning og religion. Bestyrerne af disse skoler, der kaldtes skrive- og regnemestre, blev ansat af magistraten, som også stillede skolelokale til rådighed. I flere tilfælde betalte man de pågældende et vist vederlag for ligeledes at undervise fattige børn, men i øvrigt fik skoleholderne ingen løn, og skolerne var at betragte som private skoler. Der fandtes heller ingen skolepligt. Ved siden af de danske skoler fandtes i de fleste byer desuden pøgeskoler for småpiger eller drenge. De var ligeledes private.

De første tilløb til en offentlig folkeskole i købstæderne fik man, da det i henhold til fattigforordningen af 24. september 1708 blev pålagt at oprette skoler for fattige børn, der her skulle modtages uden betaling. Disse skoler kaldtes som regel frie danske skoler eller frie kristendomsskoler. Først ved anordningen om almueskolevæsenet i købstæderne af 29. juli 1814 gennemførtes overalt i byerne en offentlig skole, hvor undervisningen var gratis. Samtidig indførtes skolepligt fra det 7. til det 14. år. Anordningen af 1814 dannede grundlaget for købstadsskolen indtil de store skolereformer i 1930'erne.

På landet møder man de første tilløb til skoleundervisning i løbet af 1600-tallet, idet forskellige godsejere tog initiativet til oprettelse af skoler. Større betydning fik de af Frederik IV påbudte rytterskoler. På hver af kongerigets 12 rytterdistrikter oprettedes fra 10–25 skoler i hvert distrikt, i alt 240 skoler. Til hver skole opførtes et anseeligt grundmuret hus med skolestue og lærerbolig, og 28. marts 1721 udstedtes de fornødne instrukser om skolepligt og skolegang samt om undervisningen og lærernes aflønning m. m. Ved en forordning af 23. januar 1739 forsøgte man at gennemføre almindelig skolegang overalt på landet og at hæve undervisningens niveau, men da det overlodes lods ejerne at træffe bestemmelser om tidspunktet for reformens gennemførelse, opnåede man ikke de tilsigtede resultater. Først ved anordnin-

gen for almueskolevæsenet på landet af 29. juli 1814 lagdes grunden for en forsvarlig undervisning af samtlige børn på landet. Anordningen af 1814 førte ret omgående til forsvarlige undervisningsmæssige forhold på Øerne, medens det tog længere tid i Jylland. Først omkring år 1900 havde man overalt i riget nået de mål, som skoleanordningens fædre havde sat sig i 1814.

For den skolehistorisk interesserede vil der være et rigt materiale at fremdrage såvel i rigsarkivet som i de fire landsarkiver. Man må imidlertid straks gøre sig klart, at man ikke vil finde materiale til belysning af udviklingen inden for alle skoleformer. Undervisningsanstalter oprettet af staten eller hovedsagelig drevet for statsmidler vil man finde materiale om i de bevarede arkivalier, medens kommuneskolen og de private skoler i vid udstrækning glimrer ved deres fraværelse. Dette hænger sammen med, at rigsarkivet og landsarkiverne er oprettet for at modtage arkivafleveringer fra statsinstitutioner. I rigsarkivet indgår arkivafleveringer fra de centrale statsmyndigheder, hvad vi i dag benævner ministerier og direktorater, medens de lokale statsmyndigheder afleverer deres sager til de respektive landsarkiver. Hverken de kommunale myndigheder eller private institutioner har pligt til at aflevere deres arkivalier til de offentlige arkiver. Noget helt andet er, at disse gerne modtager dette materiale, og faktisk er ikke så lidt materiale af kommunal og privat proveniens i de sidste menneskealder modtaget af disse arkiver. Medens man i flere århundreder har haft en institution, der tog vare på centraladministrationens sager (det kgl. gehejmearkiv, siden rigsarkivet), har man kun haft provins- eller landsarkiver siden 1890ernes begyndelse. I øjeblikket eksisterer der 4 landsarkiver, nemlig landsarkivet i København for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, landsarkivet i Odense for Fyn og Langeland, landsarkivet i Viborg for Nørrejylland indtil den gamle Kongeågrænse og landsarkivet i Åbenrå for Nordslesvig.

Det skolehistoriske materiale i rigsarkivet

Ønsker man at studere skolelovgivning i almindelighed eller specielle skolelove, skal man søge til rigsarkivet. Her findes arkivmaterialet fra de myndigheder, som har haft til opgave at koncipere de fornødne lovbestemmelser og i det hele taget de generelle bestemmelser om skolevæsenets organisation. Indtil 1848 var det Danske kancelli, der var den

øverste myndighed i alle skolesager. Over danske kancellis arkiv har rigsarkivet i 1943 udsendt en trykt arkivregistratur ved dr. Bjørn Korerup. Registraturen har en indledning, hvor der i detaljer redegøres for forretningsgangen i kancelliet i de forskellige tidsperioder. Det vil være klogt at sætte sig grundigt ind i forretningsgangen, inden man kaster sig over de lange rækker af forskellige kancelliprotokoller. Indtil 1799 er de vigtige protokolrækker, som går under navnene Registre og Tegnelse, inddelt topografisk: sjællandske, fynske, smålandske og jyske. Først fra 1800 får man en sagligt opdelt departementsinddeling, og samtlige kirke- og skolesager fra hele kongeriget skal søges under kancelliets 1. departement. Dette gør efterforskningen noget lettere. Det vil føre alt for vidt i denne sammenhæng nærmere at redegøre for, hvorledes man finder frem til en bestemt sag i kancelliar-kivet. Kun så meget kan siges, at drejer det sig om at finde frem til en bestemt lov eller bekendtgørelse, må man kende datoen, og drejer det sig om en konkret skolesag, må man prøve at få fastslået, hvilken myndighed det er, f. eks. biskop eller amtmand, der har rejst sagen over for kancelliet. For perioden før 1660 har man et fortrinligt hjælpemiddel i de af rigsarkivet udgivne »Kancelliets Brevbøger«, der er udsendt med 23 bind og dækker perioden 1551–1643. For tiden efter 1660 må man benytte Schous forordninger og Fogtmanns reskripter.

Den lange række af skolesager, som kan fremdrages af kancelliets arkiv, ligger som anonyme nummersager (indlæg) til rækken af Registre og Tegnelse, efter 1800 registranter og kopibøger i 1. departements arkiv. Ved siden heraf finder man dog enkelte sagspakker eller kommissionsakter, som er lettere tilgængelige. Fra tiden før 1799 kan nævnes:

Kommissionen af 18. januar 1737 ang. skolevæsenet på landet i Danmark og Norge 1735–45	4 pkr.
Efterretninger om skolevæsenet i købstæderne i Danmark, indsendt i henhold til cirkulære af 20. december 1783	1 pk.
Kommissionen ang. undervisningens forbedring ved de latinske skoler 1774–75	1 pk.
Kommissionen ang. Landkadet-akademiets forlæggelse til Sorø 1787	1 pk.
Biskop N. E. Balles indberetninger om kirke- og skolevisitatser i Sjællands stift 1783–86, 1789–92	1 pk.

Fra tiden efter 1800 bliver antallet af sagspakker større, hvilket naturligvis hænger sammen med, at det er i denne periode, at de store skole-reformer gennemføres. Som eksempler på, hvad man kan finde uden større besvær, skal nævnes:

Bilag til anordningerne af 29. juli 1814 om almueskolevæsenet på landet og i købstæderne 1807-14	1 pk.
Bilag til anordning af 20. marts 1844 ang. borger- og almueskolevæsenet i København 1844	2 pkr.
Approberede skoleplaner 1809-47	11 bd.
Beretninger fra biskopperne om skole- og kirkevisitatser 1800-31	1 pk.
Kommissionen ang. det almindelige skolevæsen 1789-1814	36 pkr.
Se nærmere Komerup, s. 170-71.	

I 1805 oprettedes en særlig kgl. direktion for universitetet og de lærde skoler, som overtog overbestyrelsen og overopsynet med samtlige højere skoler, akademiet i Sorø samt universitetet. Interesserer man sig for problemer vedr. disse læreanstalter, skal man for perioden 1805-48 søge oplysning i direktionens arkiv og ikke i kancelliarkivet. En oversigt over dette specielle arkiv finder man i dr. Komerups registratur over kancelliarkivet s. 160-69.

Efter enevældens fald i 1848 omdannedes centralforvaltningen. I stedet for enevældens kancellier og kollegier oprettedes ministerier, opdelt i departementer og kontorer, mellem hvilke sagerne fordeltes efter saglige kriterier. Alle sager vedr. undervisningsvæsenet overdroges det nyoprettede ministerium for kirke- og undervisningsvæsen, der i 1916 adskiltes i 2 ministerier. Da det ved arkivundersøgelser altid er nødvendigt nøje at få fastslået, hvad det er for et kontor, der har haft den sag til behandling, som man eftersøger, har rigsarkivet udarbejdet en række publikationer, der redegør for den civile centraladministration i perioden 1848-1936. Ved at benytte disse opslagsværker kan man på ethvert tidspunkt få fastslået ressortforholdet mellem de forskellige ministerialkontorer.

Der findes i øjeblikket ingen fuldstændig registratur over ministeriet for kirke- og undervisningsvæsenets arkiv 1848-1916 eller for undervisningsministeriets arkiv efter 1916. Der er i de senere år blevet arbejdet med denne registratur, og dele af den er færdigbehandlet, navnlig

samlingerne af embedsansøgninger. Registraturen kan benyttes på rigsarkivets 2. afdeling. I serien af »Foreløbige arkivregistraturer« har rigsarkivet i 1962 udsendt en alfabetisk fortegnelse over ansøgninger om overlærerembeder m. v. 1850–1915 (stencileret).

Ligesom ved kancelliarkivet er de fleste sager i de ministerielle arkiver henlagt på journalnummer og skal opledes gennem de kronologisk førte journaler eller kopibøger. Det er derfor nødvendigt at skaffe sig viden dels om det omtrentlige tidspunkt, hvor sagen er blevet behandlet, dels af hvem den er rejst over for ministeriet. Ved siden af de lange rækker af journalsager findes også udtagne dossierpakker.

Som omtalt ovenfor er det rigsarkivets samlinger, man skal udnytte, hvis man interesserer sig for de almene problemer vedr. skolevæsenet. Det udelukker imidlertid ikke, at man også i rigsarkivets samlinger kan finde mange oplysninger om den enkelte lokale skole eller skolevæsenet inden for et lokalt område. Af en eller anden grund kan de pågældende sager være indanket for undervisningsministeriet (eller kancelliet), eller det kan i lovgivningen være fastsat, at sager af en bestemt karakter skal forelægges den øverste skolemyndighed i landet, altså undervisningsministeriet, til godkendelse. Hovedreglen vil imidlertid være den, at oplysninger om det lokale skolevæsen fortrinsvis må søges i landsarkiverne, der modtager afleveringer fra de lokale statsembeder inden for deres område, foruden hvad de i øvrigt måtte ligge inde med af kommunal- og privatarkiver.

Det skolehistoriske materiale i landsarkiverne

Lige siden reformationen har gejstligheden haft tilsyn med skolen, og man kan derfor i de fleste bevarede gejstlige arkiver finde skolehistorisk materiale. Det vil sige, at man må undersøge de bispe-, provste- og sognekaldsarkiver, som opbevares i de enkelte landsarkiver.

Ser vi først på bispearkiverne er det vigtigste arkiv inden for det sjællandske landsarkivs område Sjællands stift, der omfattede Sjælland og Bornholm. I 1922 udskiltes Roskilde stift og i 1961 Helsingør stift. Fra de to sidstnævnte stifter er endnu ikke modtaget arkivafleveringer, og for Sjællands stifts vedkommende har man modtaget arkivalier indtil ca. 1904. For Lolland-Falsters vedkommende oprettedes fra 1804 et særligt stift, idet øerne tidligere havde hørt under Fyns stift. Sagerne vedr. Lolland-Falster ældre end 1804 er imidlertid udskilt af Fyns stifts

arkiv og anbragt som indledning til Lolland-Falsters stifts arkiv. Fra dette embede har landsarkivet modtaget sager indtil ca. 1879.

Det sjællandske bispeembedes arkiv blev delvis tilintetgjort ved Københavns brand i 1728, således at der kun findes brudstykker fra tiden forud for branden. Som alle andre større embedsarkiver består en væsentlig del af arkivet af korrespondancesager, dvs. kronologisk førte kopibøger og journaler over behandlede sager med tilhørende akt-pakker. For perioden indtil 1820 er sagerne ordnet topografisk efter herreder, hvilket i nogen grad letter efterforskningsarbejdet. Efter 1820 ligger sagerne kronologisk og må i alle tilfælde fremledes ved hjælp af journaler og kopibøger.

Der findes dog også en række sagpakker med materiale af skolehistorisk interesse. Man finder således sager vedr. de lærde skoler i København (Metropolitanskolen), Helsingør, Herlufsholm, Roskilde, Rønne, Slagelse og Vordingborg. Endvidere findes sager vedr. det danske skolevæsen 1735–1817 i 3 pkr. samt et bind indeholdende oplysninger om alle i Sjællands stift eksisterende skoler omkring 1740. Af de i bispearkivet beroende visitatsbøger kan naturligvis uddrages et såre betydningsfuldt materiale til de lokale skoleforhold. Endelig indgår også i dette arkiv en række ældre regnskaber fra Vor Frue skole i København.

Bispearkivalierne vedr. Lolland-Falster falder naturligt i to dele: 1) Sager udskilt af Fyns stiftsarkiv fra tiden før 1803, og 2) det egentlige lolland-falsterske bispearkiv. I den første gruppe er der en del ældre sager vedr. skolevæsenet, der er henlagt topografisk enten efter købstæder eller herreder, således at de er forholdsvis nemme at gå til. Der findes også fra denne periode en række regnskabspakker, navnlig vedr. de latinske skoler på Lolland-Falster. Også i det egentlige bispearkiv har man ved siden af de lange rækker af korrespondancesager forskellige saggrupper med skolesager og skoleregnskaber. I bispearkivet opbevares desuden den ældste del af amtsskoledirektionens arkiv.

Sammen med amtmændene i de to stiftsbyer udgjorde bisperne i Sjælland og Lolland-Falster den såkaldte stiftsøvrighed, hvis hovedopgave var at forvalte de kapitler, der tilhørte kirkerne, skolerne og de forskellige stiftelser inden for hvert bispedømme. I stiftsøvrighedsarkiverne indgår et vigtigt regnskabsmateriale, som også har skolehistorisk interesse. Fra både den sjællandske og den lolland-falsterske stiftsøvrighed har det sjællandske landsarkiv modtaget såvel korrespondance- som regnskabssager.

I de 73 provstearkiver, der opbevares i det sjællandske landsarkiv, vil det også være muligt at finde et værdifuldt, men temmelig spredt skolehistorisk materiale. Ligesom i andre arkiver må skolesagerne søges i embedets almindelige journaler eller kopibøger med tilhørende sager. Man har dog ofte særlige rækker af skolesager. Fra 1700-tallet er materialet meget begrænset, medens det efter år 1800 vokser i omfang. I provstearkiverne finder man ofte de såkaldte skoledirektions-sager, undertiden med særlige journaler og kopibøger. I enkelte provstearkiver findes der materiale vedr. skolevisitatser og samlinger af tegninger og beskrivelser af skolebygninger. Endvidere indgår i disse arkiver adskillige skoleregnskaber, og man finder også her specielle regnskaber for de eksisterende skolelærerhjelpekasser.

Interesserer man sig for et bestemt sogns skolevæsen, kan man ofte med udbytte søge til sognekaldsarkiverne. Til det sjællandske landsarkiv er henvend 650 sogne afleveringspligtige, og alle ældre sogne har forlængst foretaget afleveringer til landsarkivet. Også i sognekaldsarkiverne kan man i visse tilfælde finde materiale fra 1700-tallet, men som regel begynder skolearkivalierne først efter 1800. Den mest betydningsfulde arkivaliegruppe i sognekaldsarkiverne, når det drejer sig om skoleforhold, er de forhandlingsprotokoller, som præsten i sin egen- skab af formand for sognets skolekommission har udarbejdet. De fleste er fra tiden efter 1814, og de er i mange tilfælde afleveret til omkring midten af 1800-tallet. Fra sidste halvdel af århundredet må de søges i sognerådsarkiverne, men disse er som regel ikke afleveret til landsarkiverne. Ved siden af forhandlingsprotokollerne findes forskel- ligt spredt arkivmateriale vedr. sognets skolevæsen.

I landsarkiverne opbevares endvidere adskillige skolearkiver. Flere af disse kan være meget omfattende. Det gælder navnlig de lærde skoler med en ærværdig alder. Fra andre skoler har man som regel kun modtaget eksamensprotokoller.

I det sjællandske landsarkivs samling af arkiver fra de lærde offentlige skoler indeholder arkiverne fra Metropolitanskolen, Frederiksborg lærde skole, Helsingør lærde skole, Roskilde katedralskole og Slagelse lærde skole materiale, der går helt tilbage til 1500- og 1600-tallet. Af andre lærde skoler, fra hvilke der er modtaget arkivalier, kan nævnes Korsør, Køge, Maribo, Nakskov, Nykøbing F og S, Nysted, Ringsted, Rødby, Rønne, Saksøbing, Sorø akademi, Stubbekøbing og Vordingborg. I flere af disse arkiver findes bl. a. omfattende samlinger af kor-

respondance- og regnskabssager foruden elev- og eksamensprotokoller.

Ved siden af disse offentlige skoler findes en række private skoler, navnlig fra København og omegn. Afleveringerne fra disse skoler er som regel af mindre omfang, og i visse tilfælde er der kun modtaget eksamensprotokoller. Mere omfattende arkiver er modtaget fra Borgerdydsskolen på Christianshavn og fra Lyceum. I samlingerne indgår desuden afleveringer fra Undervisningsanstalten Athene (M. J. Goldschmidt), De Brockske handelsskoler, Det danske Selskabs skole (C. N. Starckes skole), De forenede skoler i København og på Frederiksberg, Frederiksberg realskole, Fr. Friis' lærde og realskole, Gammelholms forberedelses-, latin- og realskole, Gregersens skole, Haderslev læreres skole, Hauchs latin- og realskole, Hellerup latin- og realskole, Jessens latin- og realskole (Henrik Madsens skole), N. Juel-Hansens realskole, Frøknernes V. Laubs og A. Saltos skole i Charlottenlund, Nørrebros latin- og realskole, Mariboers skole, Melchiors borgerskole, Neves realskole, Nørrebros døtreskole, Slomans skole, Henrik Smiths højere pigeskole, frk. Elisabeth Storms (fra 1898 H. F. Feilbergs) forberedelsesskole, Frk. F. Steenbergs skole, Det søsterlige Velgørenheds-Selskabs skole, I. H. Teisens højere pigeskole, Det v. Westenske institut, Vesterbro realskole samt Østerbros latin- og realskole.

Fra skoler uden for København og nærmeste omegn er kun modtaget ganske enkelte arkiver. De mest omfattende og også de ældste er Farum og Staunsholt skoler i Frederiksborg amt, hvor der er bevaret materiale helt tilbage til 1700-tallet. Af andre skolearkiver uden for København kan nævnes Bogø navigationsskole, Fakse private mellem- og realskole, Hylleholt private skole, O. E. S. Kofoeds institut i Svaneke og Møns navigationsskole samt regne- og skriveskolen i Stege. Dette arkiv er ret enestående, idet det indeholder korrespondance- og regnskabssager 1697–1737.

Af andre undervisningsanstalter, hvis arkiver opbevares i det sjællandske landsarkiv, kan nævnes Brøndbyvester skolelærerseminarium, Jonstrup statsseminarium, Vesterborg skolelærerseminarium, Seminariet for de lærde skoler, som kun havde en meget kort levetid, samt Det kgl. blindeinstitut, Det kgl. døvstummeinstitut i København, tilsynskomiteen for Kellers døvstummeskole samt Statens arbejdstekniske ungdomsskole på Karsemosegård.

Ovenstående liste over skolearkiver, der opbevares i det sjællandske landsarkiv, viser ganske tydeligt, at det fortrinsvis er statskolerne og

de gamle eksamensskoler, hvis arkiver er afleveret. Kun ganske få kommunale skoler eller private skoler er repræsenteret. Man savner også afleveringer fra de mange forskellige private ungdomsskoler, f. eks. højskolerne. I denne forbindelse bør det imidlertid nævnes, at de offentlige arkiver fra gammel tid har indsamlet privatarkiver, og blandt disse findes også arkiver fra fremtrædende skolefolk. Rigsarkivet har således en omfattende samling af privatarkiver fra højskoleledere fra hele landet, og i det sjællandske landsarkiv finder man f. eks. Skolebestyrer Slomanns privatarkiv. Hovedbestanddelen af disse privatarkiver vil som regel være modtagne breve, men der vil også kunne findes andet materiale, således at den skolehistorisk interesserede ikke må gå disse vigtige arkivsamlinger forbi.

I landsarkiverne finder man desuden de afleverede amtsarkiver, og sammen med amtmandens arkiv er som regel også indkommet de specielle amtsrådssager. Da det var amtmandens opgave at føre tilsyn med, at gældende lovgivning blev gennemført og i det hele taget at føre tilsyn med de lokale embedsmænd, vil man også i disse arkiver kunne finde en del skolehistorisk materiale. Man må imidlertid være klar over, at hovedbestanddelen af et amtsarkiv vil bestå af lange rækker af journalsager, som ikke altid er sagligt ordnet, således at man må eftersøge ønskede sager ved gennemgang af journaler eller kopibøger. Dog findes fra 1800-tallet adskillige særlige skoledirektionsprotokoller med tilhørende sager, som naturligvis er lettere tilgængelige.

Også de ældre rådstuearkiver indeholder et betydeligt skolehistorisk materiale. Som regel vil disse købstadsarkiver være afleveret indtil ca. 1868–70, og flere af dem er vel bevaret. Fra tiden efter 1870 er kun i begrænset udstrækning modtaget afleveringer fra de bykommunale styrelser.

Rådstuearkiverne er forholdsvis nemme at benytte, idet de som regel er ordnet i saglige grupper, og det vil ikke være vanskeligt at slå ned på skolesagerne. Man vil i disse arkiver først og fremmest finde skolekommissionssager, men også rækker af skoleregnskaber og protokoller fra enkelte borgerskoler. I visse arkiver er der bevaret materiale fra 1700-tallet, men det meste materiale er fra tiden efter 1800.

Det vil af ovenstående redegørelse fremgå, at der såvel i rigsarkivet som i landsarkiverne findes et betydeligt skolehistorisk materiale, og at man bør være opmærksom på mange forskellige arkivgrupper, hvorfra materiale kan hentes. For at hjælpe forskningen på vej, har

dansk arkivvæsen fra gammel tid udarbejdet forskellige hjælpemidler. En første orientering om det materiale, der findes i rigsarkivet, kan fås gennem den af Kr. Erslev i 1923 udsendte bog: Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse. Denne oversigt er naturligvis i dag delvis forældet, men den kan dog stadig bruges, og den indeholder bl. a. en summarisk oversigt over bevarede ældre regnskaber, herunder også skoleregnskaber. Et tilsvarende hjælpemiddel findes for det sjællandske landsarkivs vedkommende, udsendt i 1966 under titlen: Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm og hjælpemidlerne til dets benyttelse, ved Harald Jørgensen. Denne publikation er mere udførlig end Erslevs, idet den giver oplysning om alle væsentlige arkivaliegrupper inden for de forskellige embeder. En udmærket oversigt over de enkelte arkiver, der opbevares i landsarkivet i Åbenrå, har man i den af Frode Gribsvad og Johan Hvidtfeldt udarbejdede bog: Landsarkivet for de sønderjydske landsdele, der er udsendt som bind VI i rækken af rigsarkivets »Vejledende arkivregistraturer«. For de to øvrige landsarkiver haves endnu ikke tilsvarende hjælpemidler.

Ved siden af disse trykte oversigter, der naturligvis kun kan give rent summariske oplysninger, har samtlige arkiver udarbejdet detaljregistraturer over de enkelte arkiver. Disse findes som regel på sedler og står til disposition for de læsesalsbesøgende. Desværre er de ikke altid ført à jour, men der gøres mellem år og dag et betydeligt arbejde fra arkivpersonalets side for at fuldstændiggøre dette materiale, som er den nøgle, der alene kan lukke op for papirbjerget. Såfremt man ikke har en registratur over det arkiv, man ønsker at bearbejde, kan man i flere tilfælde hjælpe sig med den afleveringsdesignation, som er fulgt med, da arkivalierne afleveredes til landsarkivet. Disse designationer kan på begæring forelægges den interesserede forsker, og de hjælper som regel en del på vej. Endelig har den skolehistorisk interesserede altid den udvej at søge hjælp hos den vagthavende på læsesalen. Arkiverne har altid sat en ære i at yde en så god læsesals-service som muligt.